

Cikkek és karcolatok XIV. Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula. Bp. 1974. Akadémiai K. 412 l. 4 t. –
 Cikkek és karcolatok XIX. Sajtó alá rendezte Rejtő István. Bp. 1974. Akadémiai K. 348 l. 3 t. –
 Cikkek és karcolatok XXII. Sajtó alá rendezte Rejtő István. Bp. 1978. Akadémiai K. 461 l. 4 t. –
 Cikkek és karcolatok XXIII. Sajtó alá rendezte S. Fürth Éva és Rejtő István. Bp. 1979. 318 l. –
 Cikkek és karcolatok XXIV. Sajtó alá rendezte Sz. Garai Judit és Rejtő István. Bp. 1979. 398 l. 4 t. –
 Cikkek és karcolatok XXV. Sajtó alá rendezte Rejtő István. Bp. 1981. Akadémiai K. 341 l. 4 t.

A Bisztray Gyula és Király István, utóbb Bisztray Gyula és Rejtő István, végül Rejtő István által szerkesztett Mikszáth kritikai kiadás az író publicisztikájának közzétételében jelentékeny előrehaladást ért el a hetvenes években. Hat kötetben kerültek kiadásra Mikszáth 1882–1887 között keletkezett publicisztikai írásai a kritikai kiadás 64., 69., 72–75. számú kötetekben. Minden esetben külön csoportba kerültek az adott időszak cikkei és tárcái, s külön a parlamenti karcolatok.

Látszólag nyugalmas időszaka a magyar történelemnek az 1882 és 1887 közötti néhány év, valójában (s ezt mutatják meg Mikszáth ekkor készült írásai) a dualizmusnak szinte minden ellentmondása felszínre kerül a közéletben. Mikszáth publicisztikája is igazolja, hogy a boszniai okkupáció utórezgéseitől (a parlamentnek a költéseket utólag kellett megszavazni) a nagy indulatokat kavaró tiszaezlári ügyig ezen évek sok-sok eseménye magában hordozza a XX. század első negyedének végzetessé váló antinómiáit. S ezekkel párhuzamosan, vagy még inkább: nagymértékben ezeknek a hatására lejátszódik a politikus Mikszáth metamorfózisa is. A szegedi ellenzéki újságíró 1882-ben még határozottan a függetlenségi párttal rokonszenvezik, s igen epésen nyilatkozik Tisza Kálmánról. Szinte lépésről lépésre végigkövethető a továbbiakban, ahogy a 48-asok frázisos hazafiaskodása mind több ellenszenvet vált ki belőle, s ezzel együtt egyre nő benne a szimpátia a kormány politikája iránt, nem utolsósorban Tisza Kálmánnak a tiszaezlári ügyben tanúsított és a nagymértékű zsidó bevándorlással kapcsolatos felvilágosult, humánus álláspontja miatt. A mindig, mindenben, mindenáron opponáló, némely esetben antiszemita ellenzék mind ingerültebbé teszi Mikszáthot, s a 86-os kötetek már egyértelműen Tisza Kálmán oldalán mutatják. E folyamatnak a betetőző, lezáró mozzanata az, hogy 1887-ben kormánypárti képviselő lesz. (Ennek előzményeiről és körülményeiről sokat meg lehet tudni a XXIV. és XXV. kötetből.)

Nem szakkritika, de terjedelmes elemző tanulmány tárgya lehetne a publicista és a szépiíró

Mikszáth összefüggéseinek felderítése éppen e kötetek alapján. Bisztray Gyula rá is mutat az újságíró és a novellista, a közíró és az anekdotázó Mikszáth összefonódására például a *Vizvári Gyula* című cikk kapcsán: „Nem valószínű, hogy éppen így történt az eset – Vizvári Gyula megajándékozása a két sárga csikóval – de ahogy Mikszáth elmeséli, az hitelt (költői hitelt!) érdemel; az anekdotaszzerűség szempontjából pedig kifogástalan. Kitűnő csattanót kerít hozzá azzal, hogy Vizvári – mint újdonsült lótulajdonos – önkéntelenül zabot is rendel a pincémél.” (XIV. kötet 264. lap.) Az elemzés, az elvi tárgyalás, a lényegi általánosítás helyett Mikszáth csakugyan szívesen kalandozik el a kuriózum, a tréfás csattanó irányában. Ebből a szempontból roppant jellemző, ahogy előkészít egy, a Vetter halálának ürügyén elmesélendő anekdotikus esetet: „A múltból akarok egy érdekes epizódot felemlíteni, mi közte s Perczel Mór közt történt egy hadi tanácskozás alkalmával... Sajnálom, hogy nem emlékszem a dolog történeti oldalára, s csakis az adomaszerű részét figyeltem meg.” (XIV. kötet 52–53. l.) Ez az anekdotázó, kiszínező módszer majd, ha előkről esik szó, sokszor váltja ki az érintettek tiltakozását: például a *Mit csinál Kossuth Lajos?* című parlamenti karcolatot Helfy Ignác válaszcikkben utasítja el, azzal vádolva az író, hogy olyasmint ad a szájába, amit nem mondott. (XXV. köt. 273. l.) A jegyzetanyag hitelesen igazít el az egyes vitatott tények valóságosságát illetően, s közben kibontakozik a nem „rész szerinti” igazságra, hanem a valóban érdekes, mulatságos és jellemző mozzanatokra koncentrááló szépiíró Mikszáth portréja.

A kritikai kiadás jegyzetapparátusa, természetesen, nem a publicista és a szépiíró alkotásmódjának összevetésére, s az ebből levonható következtetések továbbfejlesztésére hivatott. A kötetek sajtó alá rendezői példás komolysággal hajtották végre filológiai feladatukat: megállapították a szövegek szerzőségét, hitelességét, elvégezték a szükséges javításokat és megfelelő kommentárral látták el a cikkeket mind a keletkezési körülményekre, mind az előforduló kifejezések tárgyi

és nyelvi magyarázatára vonatkozóan. Dicséretes és rokonszenves az, hogy a jegyzetek (a textológiai konvencióknak megfelelően) nem foglalnak állást bizonyos eszmei, emberi kérdésekben, hanem a körülmények és események mibenlétének objektív közlésére szorítkoznak. Például: abban az immár százesztendő vitában, hogy inkább kényelmességből, magalkuvásból, vagy inkább a 48-as pártból való kiábrándulás miatt fogadta el Mikszáth a Tisza Kálmán által felajánlott képviselői mandátumot. Nem mentegetik, de nem is marasztalják el „pálfordulás”-át. Leírják a rendelkezésre álló tényeket, illetve a szöveghez kapcsolódó ismeretekkel világossá teszik, hogy mi is történt. A jegyzetelés magas tudományos színvonalra mindvégig egyenletes, a történelmi és nyelvi magyarázatok logikusak és egyértelműek, a jegyzetanyag a szöveg megkívánta terjedelmű, azaz sem elnagyolva, sem mértéktelenül felduzzasztva nincs. A filológiai igényességet a sajtó alá rendezők igen szerencsésen egyesítik a közérthetőséggel, fogalmazásmódjuk nemcsak pontos és informatív, hanem érdekes, olvasható is.

A cikkek és karcolatok kiadásának fő nehézsége látszólag az, hogy az írások túlnyomó többsége álnéven vagy névjelzés nélkül jelent meg. A XIV. kötet például 66 cikket és 20 országgyűlési karcolatot tartalmaz, s ezeknek a fele névjelzés nélkül látott napvilágot 1882. június és november között a *Pesti Hírlapban*; a másik feléből is mindössze 5 cikk alatt szerepel Mikszáth Kálmán neve, s ha ezekhez számítjuk az M. K., illetve –th –n betűjeggyel ellátott írásokat, akkor is összesen 7 aláírt cikket találunk a kötetben. (Tehát 43 írás névjelzés nélküli, 36 pedig Scarron, S–n, Vízöntő stb. álnévvel van szignálva.) Ily módon látszólag eléggé bizonytalan talajon járunk. De a cikkek szerzőségét nyelvi, tematikai, tárgyi bizonyítékok révén meggyőzően tudják igazolni a kötetek sajtó alá rendezői. Szinte biztosra vehető, hogy a több száz, Mikszáthnak tulajdonított darab mindegyikének csakugyan ő a szerzője. Igaz, az egyes argumentumok esetlegesen látszanak néha. A *Ki füllent nagyobb?* szerzőségét például azzal bizonyítja Bisztray, hogy szójátékai Mikszáthra jellemzőek, hogy a *Nyelvek* című cikkben is emlegeti a „tüzes nyelvek”-et, hogy általában gyakran hivatkozik Mucius Scaevolára stb. Egyenként, mi tagadás, elég gyenge lábon álló érvek, együtt mégis meggyőznek a cikk hitelességéről.

Tény ugyanakkor, hogy kétes hitelességű cikkeként egyedül a Berzenczey Lászlórol szóló nekrológ szerepel, holott néhány (ha nem is sok) eset-

ben némi óvatosság nem feltétlenül bizonyult volna feleslegesnek. Olykor éppen a legegyszerűbbnek tűnő helyzetek tartogathatnak meglepetéseket. A *Szegedi színház igazgatása* című írással (XVI. k. 167–168. l.) kapcsolatban Bisztray idézi a *Szegedi Híradó* cikkét, amely azzal vádolja a Szegedre látogató írókat, hogy barátjuk, Feleki Miklós mellett korteskedtek a színház igazgatása körüli versengésben. A *Szegedi színház igazgatása* erre reagál már első mondatával: „A *Szegedi Híradó* kifakad azon, hogy a fővárosból már két színész is aspirál a szegedi színházra, s az ott járt három író is azzal gyanúsítja, hogy bizonyosan ők is korteskedni jártak ott valakinek érdekében.” Bisztray fő érve Mikszáth szerzősége mellett, hogy Nagy Sándor, a *Szegedi Híradó* főszerkesztője a *Szegedi színház igazgatására* írt válaszcikkében, bár név szerint nem nevezi meg, mégis egyértelműen Mikszáthot véli a cikk írójának. Csakhogy: szegedi útján Mikszáthtal tartott két barátja, ifjabb Ábrányi Kornél és Bartók Lajos is, akikre a *Szegedi Híradó* támadása szintén vonatkozott, s minthogy mindketten kitűnő újságírók voltak, a csípős hangú válaszcikket bármelyikük írhatta. Így hát kár, hogy Bisztray annyira hisz Nagy Sándornak, hogy élettrajzi, stilisztikai stb. érvekkel már nem is érzi alátámasztandónak azt a feltevését, hogy a cikket Mikszáth írta.

A szorosabban vett textológiai alapelvek nem írják elő, hogy a kritikai kiadás jegyzetelésekor tekintettel kellene lenni arra: az említett valóságos személy milyen más irodalmi művel hozható összefüggésbe. S az esetek túlnyomó többségében irreálisan meg is növelné a jegyzetanyagot minden lehetséges irodalmi rokonság, párhuzam felelegetése. Báró Podmaniczky Frigyesről viszont, akinek neve a parlamenti tudósításokban sűrűn előfordul, a XXIV. kötet jegyzeteiben megtudjuk, hogy „lovagias, zárkózott egyénisége felkeltette Krúdy Gyula figyelmét is” (155). Legalább ennyire idetartozó volna megjegyezni akkor már, hogy a Mikszáth cikkeiben többször megcsipkedett *Romhányinak*, Gyulai töredékben maradt verses regényének címszereplője róla van mintázva. Már csak azért is, mert a Mikszáth-tárca egyik kommentált mondata („Éppen olyan buzgó volt fiatal korában rebellisnek, mint amilyen buzgó most mameluknak.”) báró Podmaniczky 1849 utáni azon eszmei, emberi átalakulására céloz, ami Gyulait is megihlette. (E mondat tárgyi magyarázata a 156. lapon megelégszik annak a közlésével, hogy Podmaniczky részt vett a 47-es pozsonyi országgyűlésen, majd 48-ban a pesti országgyűlés felsőházának tagja és jegyzője

volt, utóbb honvédtisztként harcolt a szabadságharcban, csak éppen azt nem mondja ki, hogy mire vonatkozik a „buzgó rebellis” kifejezés: arra ti., hogy Kossuth lelkes híve volt 47-ben is, 48-ban is, s attól sem riadt vissza, hogy cifraszűrben korteskedjen Kossuth mellett.)

Egy másik irodalmi műre, Tolnai Lajos *A báróné ténsasszony* című 1882-es regényére való utalás érdekes megvilágításba helyezhette volna a parlamenti karcolatokban gyakran szereplő Lázár Ádám marosvásárhelyi ellenzéki képviselőt. Az 1887. február 13-i *A T. Házból* szerint: „Hanem Beksics sem volt rest, kivált miután már a miniszter előbb rehabilitálta, hogy akkoriban joga volt úgy beszélhetni, csípősen visszavágott Lázárnak egy kis gyöngéd célzással arra a szerencsétlen Bach-szisztémára, amikor nyilván az öregúr is más-ként beszélt a Bach jóízű fehér cipóján, mint most a szélső baliság sótalan száraz kenyerén . . .” *A Képviselőházi Napló* szerint Beksics korántsem vádaskodott ilyen élesen, s ebből arra következtethetünk, hogy Mikszáthnak külön is tudomása lehetett arról, hogy Lázár Ádám az 1850-es években a Bach-rendszer szolgálatában állt. Tolnai Lajos Ősz Ádám néven szerepelteti Lázár Ádámot *A báróné ténsasszony*ban, mint a politikai köpönyegforgatás, mohóság és kegyetlenség megtestesítőjét. Egyébként Tolnai 1881-ben Lázár Ádám vetélytársaként ellenzéki programmal indult az országgyűlési választásokon, s csak Ugron Gábor rábeszélésére választotta a kolozsi választókerületet. (Dávid Gyula: Tolnai Lajos Marosvásárhelyen Bukarest 1974. 171. l.) Érdekesként említhető meg, hogy *A báróné ténsasszony* főszereplőjének, Schwindler Gusztávnak a modelljéről, Knöpfler Vilmos marosvásárhelyi orvosról és országgyűlési képviselőről is történik említés az egyik karcolatban, igaz, csak halálhíre kapcsán (XIV. 199. l.).

A kötetek jegyzetapparátusa minden igényt kielégítően körültekintő és lelkiismeretes munka eredménye, s csak nagyon elvétve lehet egy-egy problematikus pontot, egy-egy némileg hiányos kommentálást találni. Ezek is szinte kivétel nélkül olyanok, amelyek esetében nagyon is vitatható: nem egyértelmű-e a szöveg önmagában, szükséges-e egyáltalán magyarázat? *A kálvinista pápa és Szt. Lőrinc (Pesti Hírlap 1882. szeptember 17.)* című cikkben a nyár vallási villongásairól esik szó: „Legelőször nekiesnek a keresztények a zsidóknak, azután a zsidók kezdenek panaszkodni a keresztények ellen, ami eléggé tapintatlan dolog, mert ők közülük *nem hiányzik* vala senki.” (XIV. köt. 97. l.). A kurzívávalal is

kiemelt célzás kommentálása azonban elmarad. (Feltehetően arra utal itt Mikszáth, hogy a tiszai eszlári perben Solymosi Eszter megölésével vádolták a zsidókat, az volt tehát a gyűlölködés szításának ürügye, hogy a keresztények közül „hiányzik” valaki.) Lehetséges, hogy Bisztray oly egyértelműnek vélte az allúziót, hogy nem is akarta vesztegetni rá a szót. Ugyanebben a kötetben a „szekundába pónál”-ról csak azt tudjuk meg, hogy Petőfi *Deák-pályám* című verséből vett idézet, illetve annak parafrázisa, holott a mai (s főképpen a holnap) olvasó számára korántsem bizonyos, hogy fölösleges magának a latin kifejezésnek a magyarázata. Ezzel rokon probléma, hogy egy kritikai kiadás sajtó alá rendezőjének milyen és mennyi ismeretet lehet vagy kell feltételezni olvasójáról. Mikszáth egyik anekdotája szerint (*A hét története* 1884. nov. 8.) a mikádó a vallás területén reformokra készülve küldöttséget indított Európába. Magyarországról először azt jelentették a küldöttség tagjai, hogy máris értékes tapasztalatokra tettek szert, mert találtak egy olyan vallást, amelynek egyetlen csalhatatlan embere van, de az nem lakik az országban. Aztán azt, hogy van egy még jobb vallás, mert ott meg mindenki csalhatatlan. Mikszáth így folytatja: „Ebből aztán mindenki okos lehet, hogy bizonyosan az Akadémiát látogatták meg és ott bukkantak rá a kálomista vallásra.” (XIX. köt. 60. l.) Ma már Mikszáthnak ez az oldalvágása sem egyértelmű mindenki számára, mert korántsem olyan közismert, hogy az 1870-es években az Akadémia korifeusai között sok református volt (Arany, Gyulai, Csengery, Szász Károly, Lónyay stb.), s gyakran vádolták őket klikk-szellemmel, azzal, hogy minden vezető poszton alföldi vagy erdélyi származású, de mindenképpen kálvinista embert látnának szívesen.

Természetes, hogy egy-egy Mikszáth-cikk jegyzetanyaga nem bővíthető túlságosan, ezért nagyfokú önmérsékletet kellett tanúsítani a jegyzetek összeállításakor, s nem lehetett könnyű eldönteni, mi és mennyi az az ismeretanyag, az az elengedhetetlen információs alap, amire feltétlenül szükség van. Olykor azonban az a benyomásunk támadhat, hogy egy-két adat nagyon is odakíváncozna a jegyzetek közé. *A parasztok* című karcolattal (XXII. köt. 28–32. l.) kapcsolatban például hiányolhatjuk a Nagy András János-anekdotát követő hírlapi csatározások teljesebb ismertetését. Igaz, nem eléggé publikus helyen jelent meg, de igen alapos összefoglalása a kérdésnek Grezsa Ferenc *Mikszáth Kálmán és a vásárhelyiek* című tanulmánya. (A hódmezővásár-

helyi Állami Bethlen Gábor Gimnázium évkönyve 1962–1963. Hódmezővásárhely 1963. 26–29. l.) Ebből kiderül, hogy Mikszáth válaszára a támadó, aki „egy a sok közül” névaláírással élt (s akiben Greza Szeremlei Sámuel vásárhelyi református lelkész, egyébként jeles történészt sejtí, s e föltevést igazolni látszik Szemere Attila *Levél Mikszáth Kálmánhoz* című cikke, amely az ismeretlen cikkíró, „tiszteletes úr”-nak, vagy „a káplánj”-nak nevezi) viszonzválaszt tett közzé a *Hód-Mező-Vásárhely*-ben (1882. május 2.). Greza komolyan veendő hipotézise az is, hogy a Nagy András János-adorát Mikszáth Horváth Gyula országgyűlési képviselőtől hallhatta, aki szentesi volt és levelezésben állt Mikszáthtal.

Azt, hogy egy-egy nem teljes bizonyosságú irodalmi allúziót a sajtó alá rendezők inkább figyelmen kívül hagytak, csak helyeselni lehet. A szöveg alapján például nehéz eldönteni, hogy a *Nai lapolvasó* című tárcában a „szegény tatárok!” kifakadás (XIV. köt. 117. l.) az ismert Kisfaludy Károly-vers szállóigévé vált humoros fordulatára való célzás, vagy sem. Tudva viszont, hogy Mikszáthra milyen elementáris hatással volt Dickens, arra gondolhatunk, hogy a *Nehéz idők* című tárcá Dickens azonos című, a korban igen ismert regényére való utalást tartalmaz (XXIII. köt. 68. l.). Bizonyosra vehető az irodalmi ihletés *A lojális színmű* című cikk egyik mondatában: „Hátha átaludtam, mint Ripp van Winkle harminc esztendő? ... (XXV. köt. 30. l.) A jegyzet ehhez a következőket fűzi hozzá: „Mikszáth Kálmán utalása Planquette Ripp van Winkle c. operettjére vonatkozik, amelyet 1883. dec. 28-án mutattak be a Népszínházban.” (XXV. köt. 180. l.) Valószínű, hogy Ripp van Winkle alakját valóban Planquette operettje vitte be a köztudatba. De kétségtelenül ismerhette Mikszáth a figurát az irodalomból is: elsősorban Washington Irving elbeszéléséből (ez volt *Sketch Book of Geoffrey Crayon* című kötetének legnépszerűbb darabja, ebből készült Planquette operettje is), hiszen Washington Irving művei már a múlt század közepén népszerűek voltak Magyarországon. De még inkább ismerhette, mi több, biztosan ismerte a figurát Gyulai *Egy régi udvarház utolsó gazdája* című regényéből. (Ennek második fejezete úgy mondja el Ripp van Winkle történetét, hogy igen szerves módon, s közvetlenül hozza összefüggésbe Radnóthy Elekkel: „Hasonlított Ripp van Winkléhez, egy éjszak-amerikai népmonda hőséhez, aki húsz évig aludt.”) Még félreismerhetetlenebb irodalmi műre céloz az 1887. dec. 18-i *A T. Házból* első

mondata: „Éppen délre harangoztak, mikor Zách Felicián . . . vagy hova beszélek, Polónyi Géza belépett a tanácsterembe.” (XXV. köt. 149. l.) Arany *Zách Klára* című balladájának egyik strófáját használja itt fel Mikszáth humoros hatáskeltés céljára: „Harangoznak délre, / Udvari ebédre; / Akkor mene Felicián / A király elébe.” (Szívesen asszociál erre a történelmi eseményre később is, s ugyancsak humoros hanghordozással, például *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regény huszonötödik fejezetének elején: „Zách Klárának ama bizonyos esete óta nem volt olyan szencziáció Bontó vármegyében, mint a Szent Sebestyénbeli éjszaka. Sőt, ez még különb csemege, mert a régi-ből csak az egyik fél idevaló (Bontóvár földesura a Rágányosok előtt Zách Félix volt), de most mind a két fél helyi nevezetesség.”)

A jegyzetanyag némely helyen korrigálásra, jelentéktelen kiegészítésre szorul. A Hunyadi Lászlóra és Cilleire való utalásnál (XIV. köt. 30. l.) a történelmi tény helyett vagy mellett indokolt lett volna Erkel *Hunyadi László* című operájának ismert jelenetére is emlékeztetni, már csak azért is, mert Mikszáth publicisztikájában Erkel Ferenc, illetve az Erkel család többször felbukkan. Az 1887. febr. 20-i *A T. Házból* utolsó mondatának („És azt, hogy a cár vagy legalább Katkov ott lett volna a karzaton.”) tárgyi magyarázata hiányzik. Az értelme eléggé világos: a honvédelmi költségekről szóló törvényjavaslatot a Ház elfogadta, s a kormánypárti Mikszáth megelégedéssel vette tudomásul, hogy még a román nemzetiségi képviselő, Trutia is megszavazta a hadi kiadásokat. A cárra való célzás tehát a monarchia egységének és katonai erejének tréfás-fenyegető fitogtatása (XXIV. köt. 109. l.). Katkov neve kimaradt az életrajzi jegyzetekből és a névmutatóból is, ahol pedig több külföldi politikus szerepel. A szöveget kellőképpen érthetővé tenné, ha az olvasó megtudhatná, hogy Katkov olyan nacionalista, szlavofil orosz publicista volt (egyébként Dosztojevskij barátja és támogatója), akinek politikai koncepcióját, Balkán-elképzelését határozott Monarchia-ellenesség, sőt magyar-ellenesség jellemezte. Szóvá tehetők bizonyos kommentárok apró hiányosságai. Jókai *Sósika Miklós emlékezete* című, 1867-ben a Kisfaludy-Társaságban elhangzott előadásával kapcsolatban nem legutóbbi, 1955-ös kiadását kellene idézni elsősorban, hanem arra lehetne megpróbálni választ adni, hogy Mikszáth, aki nyilván nem volt jelen a Kisfaludy Társaság ülésén, honnan ismerhette, tehát 1867 és 1882 között hol és hányszor jelent meg. Előfordul bizonyos következtetlenség

a konkordanciák felemlegetése során is. *A dohányzacskó rabjai* című karcolatból való a következő mondat: „Aki dohányzik . . . az sohasem éhes: mert mindig füstölt nyelv van a szájában.” (XIV. köt. 108. l.) A kommentár e fordulatnak egy 1879-es szegedi humoreszkbeli felbukkanására céloz (XIV. köt. 302. l.), holott *A dohányzacskó rabjaihoz* jóval közelebbi, az alig több mint két hónappal korábban keletkezett *A nyelvek* című írásában elhanyagolható módosítással szintén szerepel: „Joggal beszélük az emberek, hogy aki pipázni szokott, az örök időkre biztosítva van az éhenhalás ellen, mert hiszen mindig ott a füstölt nyelv a szájában.” (XIV. köt. 39. l.)

A publicista Mikszáth műveinek összegyűjtése, szöveggondozása és kommentálása rendkívül fáradságos, s a kutató hozzáértését és szorgalmát, műveltségét és leleményességét próbára tévő feladat. E kötetek sajtó alá rendezői magas szinten

oldották meg a nem könnyű problémákat, igényes, egyértelmű, vitathatatlan érvényességű és értékű munkát végeztek. Felbecsülhetetlen szolgálatakat tettek a Mikszáth-filológiának, s a magyar irodalomtörténetírás egészének is. Legtöbb hasznát azonban a jelen s a jövő Mikszáth-kutatói látják majd önzetlen munkálkodásuknak, hiszen minden kritikai kiadás megírandó tanulmányok, monográfiák számára gyűjti össze a nyersanyagot szerényen és áldozatkészen. Az elmúlt másfél évtized megtorpanása után nem lehetetlen, hogy éppen a kritikai kiadás marandó eredményei adják azt a szilárd támpontot, amelynek révén új lendületet vehet a műértelmezés és a műelemzés, a mikszáthi művészet nagyszabású, összefoglaló rendszerezése, minősítése.

Imre László

RÉVAI JÓZSEF: IFJÚKORI ÍRÁSOK (1917–1919)

Sajtó alá rendezte F. Majláth Augusztá és Agárdi Péter. Bp. 1981 Akadémiai K. 285 l. (Irodalom–Szocializmus)

Ne fukarkodjunk az elismerés szavaival: Révai József ifjúkori írásainak sajtó alá rendezői modern filológiai irodalmunk egyik legjobb teljesítményét nyújtották.

Méltót a feladathoz, amely – akár Révai személyéhez kötötten, akár az egykori magyarországi szocialista gondolkodás egészéhez viszonyítva szemléljük – történelmünk egyik legizgalmasabb fordulópontjának szellemi előkészítésébe, megvalósulásába enged bepillantást.

Ha úgy tetszik, előttünk áll – hitelesen dokumentáltan – egy kivételes tehetség rendkívüli pályakezdése. Már önmagában az is imponáló, ahogy tizennyolc és fél évesen Ibsennel debütál a magyar avantgarde nagyhírű folyóiratában, a *Mában*. Az igazán rendkívüli azonban az, hogy rövid egy év leforgása alatt az életet igenlő, monumentális és állást fogláló irodalom eszméjétől eljut a társadalmi haladás konkrét megismeréséig; tanúja, majd maga is megvalósítójává válik a marxizmus eszmei megújításának. Húszévesen – az *Internacionálé* hasábjain – már a marxista elméleti irodalom élvonalában találjuk. S még mindig innen van a huszonegy évesen, amikor 1919. augusztus 2-vel kénytelen lezárni szerkesztőségi–publicisztikai tevékenységét a Kommunisták Magyarországi Pártjának a napilapjában, a *Vörös Újságban*.

Kell-e bizonygatnunk, hogy e rendkívüli fejlődésív dokumentumai nem csak egyéni érdekűek? Egy forrongó és viharosan változó kor olyan ideológiatörténeti nyomjelzői, amelyek a maguk kötődéseivel nemcsak a marxizmus általános megújulását példázzák, de felhívják egyben a figyelmet e folyamat „egyedi”, sajátosan magyar tulajdonságaira is.

E kiemelkedő művelődéstörténeti teljesítmény meglehetősen lassan és fokozatosan vált úgy-ahogy ismertté. Legelsőként – alig valamivel Révai József halála után – Bodnár György írt (egy nagyobb tanulmány alfejezeteként: *Vázlatok Révai József pályaképe*hez. ItK 1960. 141–159.) az avantgarde soraiból felívelő pályakezdés eszméiről. Az *Internacionálé*ban megjelent tanulmányokra és a *Vörös Újság* cikkeire akkor irányult rá erőteljesebben a figyelem, amikor F. Majláth Augusztá 1966-ban közreadta Révai válogatott történelmi írásait. Mondanunk sem kell, erős szűrésben, hiszen a teljességhez nemcsak terjedelmi okok miatt nem volt lehetőség; a források, mindenekelőtt a *Vörös Újság* archív példányainak a vizsgálata sem zárult le még a szerkesztés időpontjában. Ez a körülmény, – továbbá az, hogy a válogatás a pályakép egészét reprezentálta végül is természetszerűen vonta maga után